

Максим Фірсенко

ОБРАЗ РОСІЇ В ПУБЛІЦИСТИЦІ Ю. АНДРУХОВИЧА

Статтю присвячено аналізу образу Росії в публіцистиці Юрія Андруховича. Проаналізовано складники цього образу та його еволюцію.

Ключові слова: публіцистика, есей, Росія, Андрухович, образ.

Статья посвящена анализу образа России в публицистике Юрия Андруховича. Проанализированы составляющие этого образа та его эволюцию.

Ключевые слова: публицистика, эссе, Россия, Андрухович, образ.

The present article is concerned the image of Russia in the Andruchovich's sociopolitical texts. The components and evolution of its image have been analysed.

Key words: sociopolitical texts, essay, Russia, Andruchovich, image.

Стаття написана в річчї активізованого інтересу з боку науковців до публіцистики Андруховича останнім часом. Однак у більшості досліджень (С. Шебеліст, С. Майданова, Т. Гундорова) менше приділено уваги образу Росії, тож саме цьому присвячено цю статтю.

Мета статті — окреслити суть образу Росії в публіцистиці Ю. Андруховича, проаналізувавши низку есеїв автора. Безпосередніми завданнями цього дослідження є вивчення образної системи публіцистичних творів автора, співвіднесеної з поняттями «своя» і «не-своя територія».

Територія «кореневого простору», що є особливою «субстанцією з самих лише ідей, почуттів, містифікацій», тобто місця, де людина почувається вільно, де їй комфортно і затишно, а головне, де вона знаходить однодумців, є для автора своєрідним продовженням себе, своїх світоглядних позицій і разом з тим містком до вікових традицій, вартих оновлення. Цей топос, який для автора є близьким з цілої низки аспектів, автор назвав «моя територія». Він же винесений у назву одного з програмних есеїв збірки «Дезорієнтація на місцевості» «Час і місце, або Моя остання територія». Однак для автора «своя територія» — це місто Станіславів, де він народився, і міста його юності —

Львів і Київ, з яких перший виявився «своєю», а другий — «не-своєю» територією, і рідна Галичина, європейська територія з давніх-давен, і Європа в усій своїй неповторності. «Філософське обґрунтування автором европричетності української нації відбувається через утвердження спільного розуміння та обстоювання визначальних цивілізаційних цінностей свободи, гідності, незалежності, добробуту, які повертають Україну в питомий простір» [5]. Підкреслимо, що концепція своєї / не-своєї території захищається автором на рівні есеїстичного твору, а не на рівні наукового трактату. Тому годі шукати в текстах Андруховича посилань на поважні джерела, глибинних висновків, переконливих аргументів. Представлені «спроби» так і залишаються спробами, адже всі запропоновані висновки є авторськими і суб'єктивними, подекуди імпресіоністичними, натомість ці спроби дали можливість говорити про новий поворот у розвитку жанру есе: читач із задоволенням прочитає тексти, в яких потужне репортажно-нарисове начало, наявні елементи «авторської» рецензії і навіть саморецензії, а автобіографічні елементи органічно співіснують з вимислом і уявою, і вся ця суміш інтонується авторською іронією — у всьому насмішка автора, яка ефектно — по-письменницьки вишукано й по-журналістськи влучно замаскована зовнішньою благопристойністю.

Цілком логічно, що образ своєї території краще буде осмислюватися через образ «не-своєї» території, якою для Андруховича виступає насамперед Росія. Ще в першій збірці есеїв «Дезорієнтація на місцевості» публіцист створив кілька слів-понять шляхом додавання до слів, звичних для сприйняття, заперечної частки *не-*. Відтак поняття «Європа» та «Україна» збагатилися новими відтінками значень як не-Європа і не-Україна. В обох випадках автор вживає слова з негативним відтінком, аби висловити ідею того, що і в Європі, і в Україні є альтернативні території, котрі лише зовні схожі з оригіналами, натомість не мають нічого спільного з ними. У першому випадку не-Європою названо східну територію України на противагу галицькій її частині, котра, на думку Андруховича, якраз і є найкращим утіленням європейських традицій. Не-Україна — це уявлюваний східними українцями простір Галичини, «польська галюцинація». В обох випадках йдеться про образи, які і є допоміжними для розуміння основних понять — саме через негацію краще усвідомлюється справжня Європа і справжня Україна в авторській та читацькій свідомості.

Проте образ Росії як чітко окресленої альтернативи й Європі, й Україні в цій збірці не має місця. Автор ніби уникає розстановки прямих акцентів, надання прямих характеристик північній території: «А втім Росія далеко і взагалі її майже немає» [3, 17]. Безперечно, авторське ставлення до неї прочитується у підтексті, в певних авторських відступах, просочується в складній письменницькій образності, сконструйованій з прозорих натяків типу «подумати тільки — були й такі часи, коли моє місто належало до єдиного державного утворення не з Тамбовом і Ташкентом, а з Венецією та Вієнною!» [1, 8]. Воно ж має місце в назві збірки «Дезорієнтація на місцевості»: «Слово «дезорієнтація» (за витлумаченням самого автора) має ще один зміст: дез-Орієнтація, подолання Сходу — орієнту, інакше кажучи, віднайдення тожсамості в європейських координатах» [4, 20]. Схід для України — це Росія, таким чином Андрухович намагається якщо не викреслити цей напрямок з карти нашої держави, то максимумно його позбутись. І це стосується не тільки теперішнього та майбутнього руху, це своєрідне викорінення російського менталітету зі свідомості українця. Цілком зрозуміло, що «дезорієнтацію» треба провести насамперед у головах українців, ця думка повинна вкорінитися в кожного, тоді це й стане ймовірним рухом цілої держави, і дезорієнтація змінить політично-економічне та культурне буття України. Останнє найбільш близьке для автора, адже якщо територіально Україна — не Росія, й економічно намагається жити своїм життям, то у сфері культури українці все ще орієнтуються на Росію. Для більшості — культурного минулого України немає, воно ідентичне минулому Радянського Союзу. Саме тому Андрухович і відстоює позицію того, що цю орієнтацію треба «вилучити, викоринити», бо сьогодні вже є чимало «свого», і воно не гірше, ніж російське.

Всі ці тлумачення мають різні відтінки і по-своєму інтерпретують назву, але лише у своїй сукупності вони мають найбільшу силу: лише в поєднанні створюють безкінечний спектр розумінь, який кожен читач зможе сформувати індивідуально. Однак всі ці версії схожі в одному: назва збірки — провокативна, в ній ідеться про культурно-історичний ландшафт сучасного світу, це той час і простір, у якому існує, розвивається чи деградує культура — національна, європейська, світова, та навіть особиста культура кожної людини.

Якщо в першій своїй публіцистичній збірці автор не створює розгорнутого образу Росії, то в публікаціях «Дзеркала тижня», «Критики» останніх років, збірці «Диявол ховається в сирі» автор напряму розставляє акценти щодо північного сусіда. Показовим у цьому відношенні є есей «...Но странною любовью», вміщений у збірку вибраних спроб 1999–2005 років; він же трохи в іншій редакції був опублікований у «Дзеркалі тижня» під назвою «О невозможности любви». Тема есе — обґрунтування авторської негачі щодо Росії. Ідея така: публіцист хоче любити Росію, проте не знаходить у собі можливостей для цього. У творі йдеться про обставини написання роману «Московіада», в якому Росію і передусім Москву представлено як території жавіх. Найбільше автора не влаштовує в Росії її імперськість: «Зрештою, я не знаю, чому в моїй системі вартостей імперія — це погано. А надто, імперія цілком конкретна — Російська... Найпростіше пояснити мою ідіосинкразію традиційним баластом галицько-западенських упереджень» [2, 81]. Есеїст робить спробу навіть створити образ неімперської Росії, проте чесно зізнається, що це йому не вдалося.

Андрухович констатує, що йому близькі російські незаперечна культурна самодостатність, душевна широта, анархічна здатність літати над побутом і дріб'язковістю» [2, 84]. Натомість зовсім неприйнятні технологічний політикум, поліційний характер влади, нетерпимість загалу. Сам публіцист зауважує, що в нього викликає захоплення все російське індивідуальне і він зовсім не в захваті від Росії як державного організму. Автор зізнається, що його дратує закордонне ототожнення українців з росіянами. Відповідаючи на запитання «Чого я хочу від Росії», автор висуває до неї елементарні, проте насправді нездійсненні вимоги. Ось деякі із них: припинити геноцид у Чечні, визнати її незалежність, припинити тиснути на Україну, відмовитися від ідеї тримати всіх на паску, від експансії на Захід, зосередитися на собі, відмовитися від деспотії навіть ціною анархії тощо. Іншими словами, пише він, аби «у тій країні вкрай вибуховій суміші деспотії з анархією, що зветься Росією, російська анархія перемогла російську деспотію» [2, 80].

Образ Росії конструюється ніби в двох вимірах — внутрішньому і зовнішньому. Внутрішній вибудовується через низку миттєвих, дургорядних персонажів, які створюють імпресіоністичний образ Росії. Серед них — силовик у програмі «Время», старенький професор-

пушкініст, «єдиний і справжній Путін», Тарас Прохасько, Андрій Динько, котрі у певний спосіб висловлюються про РФ. Зовнішній — швидше експресіоністичний, оскільки базується на особистій неприязні, причини якої автор не може до кінця пояснити: «Цілком вистачило б малодушно зізнатися, що Росія й усе російське мені не до вподоби, бо такі вже в мене смаки. І це було б жахливою неправдою. Або ще гірше — жахливою правдою» [2, 83]. Відтак у результаті маємо не тільки Андруховичевий особистісний портрет країни північного сусіда, а й своєрідний зріз сприйняття її українцями його покоління. Автор намагається оперувати не тільки власними емоціями, а й науковими поняттями, аби хоча б наблизитися до об'єктивності. Тому трохи незвичними виглядають у його есеях складні терміни типу «ефемеріда», «інвазія», «ідіосинкразія», «консумптивно-гедоністична свідомість», «омніпотентна реальність», натомість цілком традиційними є метафори й епітети з негативним значенням на адресу Москви чи Росії типу «Москва — столиця всесоюзного мішанства» або Росія — «суміш деспотії з анархією».

Варто також наголосити, що автор «розкладає» Росію на окремі елементи, котрі отримують означення «російський» як унікальний у своєму роді, такий, що не має аналогів у світі. Йдеться, зокрема, про російську парадигму правління, російський диктат, російський варіант стабілізації держави, російську зону світу, російський естетичний ідеал. Зокрема, під останнім він розуміє негативний вплив Росії на інші країни — як колишнього соцтабору, так і решту.

Авторське бачення посилюється за допомогою такого прийому, як протиставлення. Так, в есеї «...Но странною любовью» Ю. Андрухович намагається відшукати окрім негативних якостей «російської зони світу» й позитивні: «інтелектуально-душевна широта, глибина і відвага» (яка, до речі, нам, українцям, переважно навіть не снилася), «чудова не-від-світу-цьогошність», «особлива анархічна здатність літати над побутом і дріб'язковістю», «заперечна культурна самодостатність й інтенсивність». У негативній частині — «поліційний / спецслужбівський характер влади», «маніпуляційно-дезінформаторські ЗМІ», «цинічно-технологічний політикум», «ксенофобська — расова, релігійна, національна — нетерпимість загалу». Таким чином, Юрій Андрухович приходять до висновку, мовляв, вони — росіяни — викликають захоплення лише як окремо взяті люди й відразу — як

суспільний, об'єднаний у державну цілісність організм. «Ось вам, — пише він, — не більше й не менше? Захоплення і відраза, або — або, крайнощі по-російському» [2, 79].

Цікавою у цьому контексті видається авторська інтерпретація відносин сусідніх держав — України, Росії і Польщі, яка вибудовується за принципом любовного трикутника, а відтак і ревнощів — «до матері міст руських» Києва, до «польських» Львова, Дрогобича і Кременця. Здійснюючи спробу «фіктивної соціології», Юрій Андрухович сканує свідомість пересічних українців, які перебувають у полоні тривких стереотипів. Головний метод аматорського аналізу, до якого вдається автор — антитеза: «... росіяни прямі й нелукаві — поляки хитрі й облесні», «росіяни чуйні, віддають останню сорочку — поляки її, либонь, віднімуть», «росіяни православні — свої, поляки — католики, єзуїти», «росіяни не зазіхають на Україну, вони хочуть жити з нею разом, в одній державі — поляки зазіхають на Україну, бо їм забагається мати Львів» (есеї «Країна мрій»). Як бачимо, всі аргументи не на користь поляків, однак автор есею «Країна мрій» навмисне нанизуює заявлені ідеологеми з тим, аби у фіналі твору цілком щиро і з ще більшим розмахом обґрунтувати свою любов до західного сусіда «поляки — це для мене особливий стан людства, це таке дуже молоде людство, яке здобуло остаточне звільнення і стрімголов кинулося в амфетамін існування, само наповнення, самозбагачення, життя...» [2; 92].

У результаті автор пише таке: «Моя любов до Росії центральноєвропейська. Вона містить у собі пам'ять про кривди, про кожен газу атаку минулого. Але вона не відмовляється від надії. Центральноєвропейська любов до Росії — це зовсім не химера... Назвемо цю реальність оміпотентною» [2, 89].

У наступних есеях — «Країна мрій», «Фантазія на тему прозорості», «Атлас. Медитації» автор продовжує розвивати ці ідеї, проте негативних акцентів щодо РФ загалом не змінює. Так, в останньому він її називає «іншим континентом», сутність якого особливо увиразнюється на тлі Центрально-Східної Європи.

Отже, хоч автор і не називає Росію «не-своею територією», проте цілком зрозуміло, що вона цілком претендує на такий статус, адже жодним чином не вписується в систему особистих цінностей автора, хоч він, як можна судити з текстів, силкується це здійснити, бодай на рівні імперативних закликів.

Проте, варто констатувати, динаміка цього образу наочна: від цілковитого ігнорування до жорстко вмотивованого й чітко окресленого негативізму, що набуває ознак інвективи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Андрухович Ю.* Ерц-герц-перц / Ю. Андрухович // Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. — С. 5–14.
2. *Андрухович Ю.* ...Но странною любов'ю / Ю. Андрухович // Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. — К. : Критика, 2006. — С. 79–90.
3. *Андрухович Ю.* Carpathologia cosmophilica / Ю. Андрухович // Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. — С. 15–24.
4. *Грабовський С.* Ессе Andrukhovych / С. Грабовський // Критика. — 2000. — № 7–8. — С. 20–23.
5. *Шептицька Т.* Європейська душа України (з нагоди 45-річчя Юрія Андруховича) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua>